

Nr 92.

Av herr **Magnusson, Gerhard**, *ang. skrivelse till Konungen med begäran om utredning beträffande möjligheterna till införande av statsmonopol å mineraloljor.*

På grund av flera orsaker, bland annat den att utländska bolag för sin del monopoliserat all handel med mineraloljor i vårt land, synes det som inrättandet av ett statsmonopol för handel med mineraloljor här i landet vore en statsangelägenhet av allra största betydelse.

I det följande skall givas en kortfattad framställning av förutsättningarna för ett dylikt monopols införande, antydas riktlinjerna för dess gestaltning samt lämnas en på siffror grundad beräkning av dess finansiella avkastningsförmåga.

Till en början torde vara nödigt att kasta en blick på utvecklingen av oljehandeln i vårt land under de sista decennierna, särskilt då handeln med lysoljor, vilka intaga den viktigaste platsen bland mineraloljorna. Under beteckningen lysoljor innefattas såsom bekant såväl för lyse som för motordrift avsedda oljor.

Ända till slutet av förra århundradet existerade ett flertal inhemska importaffärer i olja, både av bolags och enskild natur, sinsemellan oavhängiga och konkurrenter. De flesta av dessa voro avnämare till Standard Oil-trusten, vilken emellertid själv höll sig utanför den inhemska marknaden. Först sedan de nämnda företagen nått en högt utvecklad organisation *dels* genom sammansmältning av de mindre affärerna och deras uppgående i de större, *dels* genom iordningställande av upplagsplatser för oljan i skilda delar av landet, uppträdde trusten på hemmamarknaden. Standard Oil åtnöjde sig ej med sin ställning som förnämsta oljeproducent och leverantör till de inhemska importfirmorna, den ville jämväl behärska handeln inom landet. För vinnande av detta mål sökte trusten slå under sig de svenska bolagen. Genom erbjudande av vissa förmåner vann den

insteg i allt flera bolag och blev så småningom innehavare av aktiemajoriteten i dessa. Där lockelsemedel ej hade åsyftad verkan, hotade trusten med att själv utföra de för driften behövlige anläggningar och öppna konkurrerande marknad. Inför dylika utsikter fann sig det största av de då existerande bolagen, vilket just genomfört organisation av lysoljehandeln i Norrland, föranlätet att uppge sin självständighet och låta Standard Oil inträda såsom huvuddelägare i bolaget. Sedan sålunda största delen av marknaden glidit över i trustens händer, gällde det att på olika sätt oskadliggöra de konkurrenter, som ännu lyckats bevara sin oavhängighet. Såsom ett beryktat exempel på de metoder, varav trusten härvid betjänade sig, framstå de på sin tid mycket omtalade kontrakt, däri den enskilde avnämaren till trusten, minuthandlanden, förband sig vid stränga vitesutfästelser att under en tid av tre år i följd hämta hela sitt behövlige lysoljeförråd från trusten. Att den enskilde köpmannen över huvud underkastade sig ett sådant nesligt beroende, har sin förklaring däri, att han, såsom förhållandena faktiskt gestaltat sig, icke ägde något annat val. Det existerade ingen konkurrent till trusten av sådan betydelse, att han var i stånd att övertaga dennas leveranser. För att få sitt nödiga behov av lysolja fyllt, var sålunda köpmannen hänvisad till trusten, vilken därför kunde diktera fullständigt godtyckliga kontraktsbestämmelser. Där de ifrågavarande kontrakten äro gällande, är marknaden naturligen definitivt stängd för den med Standard Oil konkurrerande leverantören.

På olika sätt har Standard Oil sålunda lyckats tillvinna sig den dominerande ställningen å den svenska lysoljemarknaden. Vid sidan av densamma finnes för närvarande endast en konkurrent av betydelse, nämligen den engelska mineraloljetrusten, även den såsom bekant en ekonomisk stormakt av betydande mått. I den riktiga uppfattningen att ej kunna övervinna varandra, ha de båda trusterna nedlagt kampen sinsemellan och i förtroligt samarbete uppdelat marknaden inbördes. Den engelska trusten torde kunna beräknas behärska omkring 15 procent av den svenska lysoljemarknaden samt Standard Oil i det närmaste hela återstoden.

Såsom resultat kvarstår sålunda, att den svenska lysoljemarknaden kan sägas vara faktiskt monopoliserad. Den beklagliga innebörden härav framgår ju redan av det förut utvecklade; svenskt näringsliv har fallit offer för utländsk penningövertakt. Det förtjänar nämligen särskilt att framhåvas, att de främmande trusterna och särskilt Standard Oil endast skördat resultatet av det organisa-

tionsarbete, som inhemska företag utfört, att dessa bliva så att säga exproprierade.

Tillsvidare är monopolet begränsat till importen och partihandeln, men det perspektiv torde måhända ej heller vara uteslutet, att Standard Oil, på samma sätt som i stor utsträckning skedde i Tyskland, övertager till och med den direkta distributionen till konsumenterna. Ansatser härtill förefinnas redan, låt vara i mindre utsträckning, i Göteborg. Vilken fara en sådan utveckling innebär för minuthandlandena, ligger i öppen dag. Dessa se sig ställda inför risken att utträngas från sin ställning som konsumenternas mellanhänder. Blevde detta en verklighet, vore sista steget taget för vinnande av det mål, trustens skapare John D. Rockefeller angivit med programmet: behärska av handeln med oljan »från gruvan till lampan».

Slutligen ha monopolets verkningar för konsumenternas vidkommande naturligen framträtt i en stadigt fortgående stegring av priserna, och en utveckling i samma riktning är givetvis att befara, där det enskilda vinstintresset har fritt spelrum. Maximigränsen i detta avseende kommer ej att bestämmas med hänsyn till allmänhetens rimliga krav. Den enda tänkbara regulatorn i detta hänseende är fruktan för *samhällets ingripande* i en eller annan form.

Staten bör ej vara en overksam åskådare till att ett utländskt monopol förrycker inhemskt näringsliv till skada både för handelns utöware och konsumenterna av varan. Det är också i känslan härav, som man vid olika tillfällen velat fästa statsmakternas uppmärksamhet å ifrågavarande missförhållande och förslag framkommit i ändamål att bekämpa trustväldet. Här förtjänas särskilt att antecknas den motion, som väcktes vid 1914 års båda riksdagar, däri ett sänkande av flammingspunkten förordades såsom en utväg till möjliggörande av konkurrens inom oljehandeln.

Även om en lagstiftning i antydd riktning låte sig genomföra, är dock vanskligt att förutsäga, om effekten också skulle bli den därmed avsedda. Tack vare sina maktmedel och sin fulländade organisation bleve naturligen Standard Oil fortfarande en fruktansvärd motståndare, vilken måhända med samma lätthet som förut skulle lyckas avlägsna en nyuppträdande konkurrent. Såsom enda effektiva sätt att oskadliggöra trusten kvarstår då utvägen att ersätta det av trusten skapade faktiska monopolet med ett *statsmonopol*.

Den föregående framställningen torde ha visat, att de naturliga förutsättningarna i ovanligt typisk grad förefinnas för införande av

ett lysoljemonopol. Ett faktiskt monopol, utövat av utländska truster, har befunnits existera till vidsträckt skada för svenska intressen av skilda slag. Det kan vidare med skäl ifrågasättas, om detsamma kan undanröjas på annan väg än genom införande av statsmonopol. Förhållandenas egen natur kan då sägas peka hän på inrättandet av ett dylikt. »Om valet står», säger en av våra främsta nationalekonomiska auktoriteter (professor Davidson i Ekonomisk tidskrift 1913 sid. 153), »mellan monopol för staten och monopol för ett utländskt bolag, borde ingen tvekan råda därom, att statsmonopolet är att föredraga». Det förtjänar påpekas, att samme författare föresvävat tanken (Ekonomisk tidskrift sid. 154), att Sverige, liksom förhållandet varit i Tyskland, förr eller senare kan komma att ställas inför nödvändigheten att införa ett petroleummonopol. I detta sammanhang må även återopas ett uttalande av den nuvarande chefen för finansdepartementet, vilken i den kungliga propositionen till riksdagen angående införande av tobaksmonopol såsom en väsentligen medverkande anledning till ett dylikt monopolis inrättande framhöll faran från den amerikanska tobakstrustens sida. Man borde därför i tid tillse, »att det icke bereddes rum för övermäktiga utländska trustintressen att i strid mot statens intressen förrycka tobakshandlingen».

Från rent nationalekonomisk synpunkt skulle tydligen ett petroleummonopol medföra sådana fördelar som att till svenska nationen återbörda frukterna av svenska mäns arbete för att för framtiden tillgodogöras den svenska nationalförmögenheten. Från nämnda synpunkt borde syftet med ifrågavarande monopol jämväl vara att i konsumenternas intresse möjliggöra hållande av lägsta möjliga prisnivå. Ett sådant syfte låg också huvudsakligen till grund för de strävanden, som för ett par år sedan gjordes att införa petroleummonopol i Tyskland.

Vid upprättandet av ett statsmonopol sådant som det här ifrågasatta och med bibehållande av de oljepriser, som det utländska monopolet tillämpat före krisen, skulle staten därav erhålla avsevärda inkomster, utan att någon försämring för konsumenterna komme att uppstå. Någon ny skatt skulle sålunda ej komma ifråga, utan blott den förändringen uppstå, att statskassan tillfördes vad som hittills gått till utländska monopolbolag.

Beträffande *omfattningen* av det blivande monopolet bör detta, då det skall träda i stället för ett redan befintligt monopol, till omfattningen motsvara det sistnämnda. Monopoliseras bör sålunda

importen av och *partihandeln* med *lysoljor* samt dessutom *bensin* och *brännoljor*, vilka sistnämnda båda slag av oljor så gott som uteslutande i likhet med lysoljorna föras i marknaden av de ovan omtalade trusterna. Däremot lämnas minuthandeln oberörd. Huruvida man under monopolet bör indraga jämväl smörjoljorna, kan tillsvidare lämnas öppet. Häremot talar, att sistnämnda oljor ej såsom de förut omtalade äro monopoliserade utan i betydande omfattning försäljas även av svenska firmor.

Äga nu de invändningar av principiell natur, vilka man plägar anföra gent emot inrättande av monopol i allmänhet, tillämpning jämväl å ett mineraloljemonopol?

I sådant avseende må först tagas i betraktande de betänkligheter, man kan hysa, med hänsyn till det ingrepp, som genom monopolets införande sker i den enskilda näringsfriheten. Att detta ingrepp är riktat mot utländska undersåtars intresse, kan ej förtaga detsamma karaktären av en utomordentlig statshandling. Man bör emellertid från det föregående erinra sig de förhållanden, under vilka den amerikanska trusten tillvällat sig sin nuvarande maktställning, hurusom det utländska kapitalet i själva verket endast erövrat en genom svenskt arbete färdigställd organisation. Med hänsyn härtill torde man ur rättvisans och billighetens synpunkt knappast finna det stötande, om denna överlämnas till svenska nationen själv.

Fasthållas bör härjämte, att det ingrepp som sker i förevarande fall i stort sett endast drabbar de intressen, man verkligen avser att direkt träffa. I stort sett torde monopolets ingrepp komma att inskränka sig till ett intrång i *deras* intressen, som skörda handelsvinsten av det nuvarande systemet. De skadliga biverkningar, som äro förenade med driftkoncentration i allmänhet och monopol i synnerhet, nämligen att ett flertal arbetskrafter såsom överflödiga måste avlägsnas och berövas sina hittillsvarande utkomstmöjligheter, torde ej komma att medfölja inrättandet av ett mineraloljemonopol. Tack vare den driftkoncentration, som redan är genomförd på ifrågavarande område, torde full användning även efter genomförande av statsmonopolet kunna beredas den personal av högre och lägre anställning, som för närvarande äger sin sysselsättning inom mineraloljehandeln.

Såsom en annan invändning mot statsmonopol plägar anföras, att staten därigenom lägger en hämsko på det ekonomiska livet, som, för att fritt kunna utveckla sig, kräver det privata initiativet. Denna invändning anse vi icke vara berättigad och alldeles särskilt

icke i förevarande fall, när handeln med oljor är färdigorganiserad i vårt land. Alla förutsättningar finnas därför, att denna handel även i statens hand kan komma att utövas på ett fullt affärsmässigt sätt.

Om monopolet, väl en gång genomfört, kan sägas bliva en lätt-skött apparat, kan det jämväl med fog påstås, att själva inrättandet av detsamma bliver av jämförelsevis enkel och bekväm natur. Några betänkligheter med hänsyn till eventuella svårigheter beträffande finansieringen av monopolet torde man ej därför behöva hysa. Den på annat ställe omnämnda driftkoncentrationen, som är utmärkande för den näring, som skall monopoliseras, förenklar hela inlösningsförfarandet. Inga flera anläggningar behöva övertagas än som kräves för monopolets rationella drivande. Omkostnaderna för monopolet bliva härigenom mindre och komma i sin helhet att representera en effektiv kapitalplacering.

Ovanberörda invändningar av mera allmän natur, som kunna tänkas framställas gent emot inrättandet av ett mineraloljemonopol, torde sålunda med fog kunna anses tillbakavisade.

Ännu återstår emellertid att granska de svårigheter, som kunna möta genomförandet av ett mineraloljemonopol på grund av motstånd från den mäktiga Standard Oil-trustens sida.

Klart är, att staten ej kan tillämpa ett expropriationsförfarande i egentlig mening. Staten kan endast införa ett monopol och för sin egen del ikläda sig skyldighet att taga konsekvenserna därav, d. v. s. i främsta rummet åtaga sig inlösen av förhandenvarande anläggningar. Å andra sidan är innehavandet av dessa en viktig förutsättning för igångsättande av monopoldriften. Är det nu tänkbart, att trusten efter monopolets införande vägrar hembjuda sina anläggningar till det allmänna? För landet inträdde härigenom en brydsam situation. Landet kan ej undvara olja, och monopoldriften kan ej begynnas utan anläggningar. Det är emellertid knappast troligt, att trusten skall påtaga sig den risk, som vore förenad med en vägran av ovan berörda art, nämligen att staten i nödfall själv uppförde nyanläggningar. Härigenom förspille ju trusten det i de egna anläggningarna insatta kapitalet. Faran för trusten, att staten toge saken i egen hand, vore naturligtvis så mycket större, som staten själv kunde provisoriskt lätta på sin lagstiftning angående eldfarliga oljor och dymedelst hastigt verkställa de för ett snabbt igångsättande av driften nödiga anläggningar. Mot faran för att trusten under övergångstiden exempelvis upphörde med sin drift

och blottställde landet på olja, måste naturligen sökas och kunna utfinnas nödiga garantier.

Såsom en annan omständighet, vilken kunde ställa sig hindrande i vägen för ett mineraloljemonopol, kunde man tänka sig svårigheten att fylla landets oljebehov. Vore man hänvisad till Standard Oil såsom enda oljeproducent, såge man sig naturligen utsatt för repressalier i form av orimliga importpriser eller måhända rent av för vägran att över huvud leverera olja. Denna risk är emellertid utesluten med hänsyn till de oerhörda mineraloljefyndigheter, som finnas oberoende av Standard Oil både i Europa (Rumänien, Galizien, Ryssland) och Amerika. Det förtjänar påpekas, att då frågan om petroleummonopols införande i Tyskland var föremål för tyska riksdagens behandling, de s. k. outsiders, d. v. s. de av Standard Oil oberoende amerikanska oljeproducenterna, till riksdagen ingåvo en adress, däri de iklädde sig garanti för en årlig leverans av 400,000 ton, sålunda en kvantitet, som mångdubbelt överstiger den årliga petroleumförbrukningen i Sverige.

Angående sättet för åstadkommande av ett statens mineraloljemonopol torde flera utvägar finnas, vilka vi dock ej här skola närmare ingå på, utan torde detta bliva föremål för den utredning, varom härmed göres framställning.

Såsom utgångspunkt för en *beräkning av monopolets avkastningsförmåga* bör tjäna det normalpris, som gällde före krisen, och vilket framgår av nedanstående:

å Water White.....	16 öre per kg.
å Motorolja.....	13 » » »
Efter avdrag av kostnader för	
Water White	inköp 5 cent per gallon = 6.25 per kg.
	frakt 15 sh. per ton..... = 1.37 » »
	assurance » » 0.056 » »
	ränta, 1/2-år » » 0.21 » » 7.88
avrundas till 8.00 öre,	
Motorolja.....	inköp 5.00 per kg.
	frakt 1.37 { » »
	assurance 0.056 » »
	ränta, 1/2-år..... 0.204 » » 6.63
avrundas till 6.65 öre,	

kvarstår som bruttovinst 8 kronor per 100 kg. Water White, samt 6: 35 för 100 kg. Motorolja.

Vinsten å den totala försäljningen, med beräkning av en årlig förbrukning av 100,000 ton, därav 25 % motorolja, bliver sålunda:

Water White 75,000 ton	Kr. 6,000,000: —	
Motorolja 25,000 »	» 1,587,000: —	Kr. 7,587,000: —

Härtill kommer

Brännolja 15,000 ton (20 kr. netto per ton)	Kr. 300,000: —	
Bensin 12,000 ton (100 kr. netto per ton)	» 1,200,000: —	» 1,500,000: —

Kr. 9,087,000: —

eller i runt tal » 9,100,000: —

Häriifrån *avgår* omkostnader » 2,500,000: —

Kr. 6,600,000: —

Om man häriifrån drager i runt tal » 1,000,000: —

i räntor på i monopolet nedlagt kapital, återstår dock, med de nämnda priserna, ett årligt överskott av Kr. 5,600,000: —

Bestämmer man sig för ett indragande jämväl av smörjolvjorna under monopolet, *tillkommer* efter en beräkning av en nettoförtjänst av 15 kr. per fat

Smörjolvjor 15,000 ton (= 100,000 fat)..... Kr. 1,500,000: —.

Den ovanstående kalkylen, som ej torde vara för optimistisk, leder såsom synes till ett avsevärt nettoresultat, innebärande en betydande inkomst för staten, eller också möjliggörande av ett lägre pris för konsumenterna. Under sådana förhållanden och med hänsyn till vad ovan i övrigt utvecklats, synes införandet av ett statsmonopol å mineraloljor vara synnerligen starkt motiverat.

På grund av vad jag sålunda anfört, hemställer jag,

att riksdagen ville besluta, att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t måtte företa utredning angående möjligheterna av införandet av statsmonopol å mineraloljor.

Stockholm den 6 februari 1916.

G. Gerhard Magnusson.